

Les representacions del variacionisme en l'àmbit de la llengua catalana. Transferències i transaccions

per Miquel Àngel Pradilla

Resum

En el trànsit d'una lingüística autònoma, això és, centrada exclusivament en l'anàlisi de l'estructura de les llengües, a una lingüística que preveu programàticament la interacció entre les variables lingüístiques i les variables sociopragmàtiques, s'han posat damunt la taula un bon grapat d'enfocaments teoricometodològics. Aquest article vol avaluar, des d'una consideració integradora, els quatre grans vèrtexs de prioritització en l'anàlisi de la diversitat lingüística: el sociolingüístic, el pragmàtic, l'històric i el geolingüístic.

Sumari

1. La "socialització" de la lingüística. Un llarg camí per recórrer
2. La sociolingüística. Cap a l'assoliment d'un estatus paradigmàtic
3. L'estudi de la variació lingüística
  - 3.1. Un plantejament multidimensional
  - 3.2. El vèrtex sociolingüístic
  - 3.3. El vèrtex pragmàtic
  - 3.4. El vèrtex històric
  - 3.5. El vèrtex geolingüístic
4. Corol·lari
5. Bibliografia de referència

La "socialització" de la lingüística. Un llarg camí per recórrer

"Fer ulls clucs a un gran nombre de complexitats reals ha possibilitat que els especialistes, des dels pares fundadors de la nostra ciència fins als funcionalistes i els estructuralistes actuals, hagen abstret un cert nombre de problemes fonamentals, hi hagen presentat solucions perfectament vàlides en el marc de la hipòtesi, i en general hagen aconseguit, potser per primera vegada, un percentatge de rigor en la recerca entorn de l'activitat psíquica humana.

Els lingüistes sempre hauran de tornar, esporàdicament, a aquesta suposició programàtica. Nosaltres, però, haurem ara de remarcar el fet que una comunitat lingüística no és *mai* homogènia i amb prou feines, en alguna ocasió, independent. Els dialectòlegs han assenyalat la permeabilitat de les cèl·lules lingüístiques i s'ha demostrat que els canvis lingüístics s'estenen com les ones a través de l'espai. Però encara queda per emfasitzar el fet que la diversitat lingüística comença a la porta del veí, o millor, a la llar, exactament amb nosaltres mateixos." (Martinet (1953 [1996]: 17)).

L'omnipresència del llenguatge en la vida dels humans, el fet que, com diu S. Serrano (1993), "el més enllà del llenguatge és impensable" ens ha de portar a considerar, des d'una perspectiva contemporània, que tot allò que hi faça referència no pot restar al marge dels interessos del lingüista. I tanmateix, si fem una passejada per la història de la lingüística, de seguida ens adonem que això no ha estat ben bé així. Ans al contrari, la consideració de l'*ús lingüístic* com a lícit objecte d'estudi ha estat arraconat, si no bandejat, de les preocupacions tant de la lingüística tradicional

com de la moderna. Ahora, a conseqüència de la desatenció esmentada, la variabilitat amb què es mostra la llengua, sia per raons d'operativitat metodològica o per una aposta teòrica decidida per l'estudi *in abstracto*, ha estat presentada com una mena de nosa d'aprehensió impossible i d'interès, en el millor dels casos, secundari.

Amb la publicació el 1916 del *Cours de linguistique générale* quedaven fixats els principis fonamentals de la lingüística saussuriana. Per al mestre ginebrí, l'objecte d'estudi de la seua proposta havia de ser la *langue* -sistema de signes supraindividual i convencional- en detriment de la *parole* -concreta i actual. Aquesta taxonomia abocava a la consideració jeràrquica de dues lingüístiques: a) la *lingüística interna* -la *linguistique de la langue*-, prioritària per a Saussure, que havia d'ocupar-se del llenguatge com a sistema que únicament permet la seua pròpia estructuració separat de la resta, i analitza l'estructura interna en un estadi estrictament sincrònic; i b) la *lingüística externa* -la *linguistique de la parole*-, d'importància secundària i que deixava en un lloc marginal la lingüística històrica i la geografia lingüística. En definitiva, la lingüística saussuriana considera les llengües com a entitats monolítiques, homogènies i, si no independents, almenys essencialment autònomes.

El 1933, L. Bloomfield a *Language* cenyia encara més els estudis lingüístics reduint-los a un mer descriptivisme formalista on la substància semàntica del signe i, en part, la funció quedaven marginades d'aquesta postura "antimentalista". Més tard, la *Glossemàtica* de L. Hjelmslev, teoria lingüística articulada el 1943, encorsetarà encara més l'objecte d'estudi, reduint-lo a l'anàlisi de les relacions entre les formes que componen el sistema lingüístic.

Finalment, la referència a N. Chomsky és obligada: el 1957 a *Syntactic Structures* esbossa els principis teòrics de la gramàtica generativotransformacional. Aquest autor aposta per l'estudi de la competència lingüística d'un "parlant-oient ideal", amb el consegüent arraconament de l'actuació lingüística.

Queda clar, doncs, que tant la visió estructuralista com la generativa, paradigmes d'una influència notabilíssima en la investigació lingüística del segle XX, consideren el llenguatge com un sistema que funciona d'acord amb regles gramaticals de caràcter intern. No obstant això, malgrat el consens generalitzat entorn de l'asseveració precedent, fóra injust passar per alt que l'estudi del llenguatge en el seu context sociocultural compta amb materials molt aprofitables, autèntics precedents de la sociolingüística. Les paraules d'A. Martinet, un destacat lingüista estructuralista, ens han de posar a l'aguait sobre un canvi de perspectiva que s'estava començant a dibuixar. En aquest sentit, M. Cohen (1956) passa revista a aquesta tradició de lingüística externa, moltes vegades en estreta col·laboració amb la sociologia, l'etnografia i l'antropologia, i D. Hymes (1964: 3-14) en fa un resum molt interessant, on presenta tres grans tradicions: a) l'*anglesa*, que veu les relacions entre la llengua i altres aspectes de la cultura com una interdependència de factors constitutius d'esdeveniments o accions socials, i on la llengua és considerada sobretot com una activitat social: la seua inclusió en un context extralingüístic com a part necessària de la seua descripció. De l'ús de la llengua en els processos comunicatius es té en compte, sobretot, la seua força de control o influència sobre la resta. Com a autors, destaquen Malinowsky, Gardiner i Firth; b) la *francesa*, que veu la llengua per un costat i els aspectes culturals i socials per l'altre, com dos sistemes paral·lels o dos productes de la psicologia col·lectiva que estableixen entre ells relacions de congruència. El llenguatge és considerat com un sistema heretat i socialment compartit, la funció primària del qual és la referencial, és a dir, la de distingir o expressar significats. Alguns noms que inclou aquest corrent són els de Meillet, Cohen, Sommerfelt, Benveniste i Levi-Strauss; i c) la *nord-americana*, que es caracteritza per l'atenció al treball de camp i l'interès per l'origen i la significació social de les categories lingüístiques. Les figures senyeres seran Boas, Sapir i Bloomfield -encara que la inclusió d'aquest darrer és més que discutible.¹

¹ J. Borrego (1981: 20) considera que la síntesi de Hymes, tot i ser essencialment vàlida, ofereix alguns buits importants. Destaca l'oblit de l'escola *alemanya* que, a partir de Herder i Humboldt, centra les seues preocupacions a descobrir la interacció entre llengua-visió del món-realitat. En aquest sentit, la *hipòtesi Sapir-Whorf* es troba en estreta relació amb els treballs de neo-humboldtians, com Weisberger o Trier. També són destacables les absències del pensament lingüístic rus d'inspiració marxista i la tradició hispànica, amb Menéndez Pidal al capdavant i els seus deixebles de la "Escuela de Madrid", els quals, com deia D. Catalán a *Lingüística Iberorromànica*, 27, partien del "convencimiento de que los hechos filológicos no

En el moment en què els lingüistes van intentar depassar els límits estrictes fixats per a la pròpia disciplina, quan es van interessar per l'estudi de les relacions entre sistemes, usos lingüístics i fets socials, van sorgir tota una sèrie de noves disciplines com l'antropologia lingüística, l'etnolingüística, la psicologia social, la sociologia del llenguatge i la sociolingüística. Segons Shuy i Fasold (1972:1-14), la peremptorietat de considerar els aspectes socials de les llengües responia a tres motivacions: a) el desig de trobar una base empírica sòlida per a la teoria lingüística; b) la convicció que els factors socials que influeixen en l'ús constitueixen un tema d'estudi molt legítim en la investigació lingüística; i c) la resposta a la creixent inquietud segons la qual l'esmentat coneixement sociolingüístic hauria de ser aplicat a problemes educatius urgents.

És en aquest marc, inicialment dominat per sociòlegs, antropòlegs i psicòlegs amb coneixements rudimentaris sobre el llenguatge, on, a poc a poc, s'aniran incorporant les primeres investigacions fetes ja per lingüistes. En definitiva, la sociolingüística afegirà a la tradició lingüística que acabem d'esbossar un nou component, una nova dimensió: el llenguatge com a manifestació de la conducta humana, entès com el recurs més ric i complex per a la comunicació, acumulat i controlat per la ment de l'home per utilitzar-lo amb el propòsit d'assolir les formes d'organització social i cultural que existeixen en les societats humanes (Lavandera 1984: 156).

En l'àmbit de la lingüística catalana, l'impacte del procés general acabat de descriure de manera sumària es fa especialment visible en la reflexió anual que han generat els col·loquis lingüístics de la Universitat de Barcelona (CLUB), sota els auspicis de la xarxa temàtica "Variació lingüística: dialectologia, sociolingüística i pragmàtica". A parer meu, en aquests fòrums de debat s'ha assolit una mena d'entesa interdisciplinària, on la diversitat lingüística com a objecte d'estudi ha superat la fèrria ortodòxia formalista que li barrava el pas des dels enfocaments teòrics estructuralista i generativista. Hem assistit, doncs, al naixement d'una lingüística del corpus, que ha superat la introspecció i els judicis d'acceptabilitat com a eina metodològica, i s'ha enfrontat a les dades lingüístiques amb tota la seua cruesa. D'aquesta manera, l'estudi de la variació ha guanyat nous practicants, més enllà de les tradicions dialectològica i sociolingüística.

2. La sociolingüística. Cap a l'assoliment d'un estatus paradigmàtic

"Paradoxalment, si bé la sociolingüística neix de l'interès per la diversitat interlingüística, es consolida com a disciplina entorn de l'anàlisi de la variació intralingüística. L'estudi de les comunitats bilingües i de la ubicació de llengües diverses en una mateixa comunitat és substituït, en alguns casos, per l'estudi de les variants concurrents en una comunitat monolingüe, i hom en remarca el paral·lelisme funcional. És en aquest segon context que hom formula les nocions cabdals de "variació inherent" i de "variable sociolingüística" – que caracteritzen no solament l'enfocament anomenat variacionista sinó també l'etnogràfic. La paradoxa, tanmateix, és més formal que real, ja que allò que hi és invariable és el comú interès per la comunitat i pel parlar com a fet social." (Argente, 1997: 20).

La importància atorgada al context social –ja patent, com s'ha dit, en alguns enfocaments de la lingüística general–, des de la dècada dels seixanta ençà ha anat donant forma a un àmbit de recerca que acull interessos compartits amb la sociologia, l'antropologia, la psicologia social, l'etnometodologia, la pragmàtica, l'anàlisi del discurs, l'anàlisi de la conversa, la lingüística del text, etc. Malgrat l'oposició de W. Labov, un dels personatges centrals d'aquesta història, a la denominació *sociolingüística*,² aquest terme ha fet fortuna a l'hora d'etiquetar un espai de

---

pueden ser estudiados aisladamente, sino que necesitan ser considerados en relación con otros hechos culturales".

² La prevenció de Labov cap al terme *sociolingüística* deriva del fet que aquesta etiqueta suposa, paral·lelament, la possibilitat de fer *lingüística* sense tenir en consideració el component social. No cal dir que, malgrat el desacord d'aquest investigador, aquesta "possibilitat" s'ha entès (i continua entenent-se en termes quantitius que no es poden menystenir) en un sentit de "molta probabilitat". Això no obstant, considero rellevant reproduir

coneixements profundament interdisciplinari, però amb voluntat d'assolir autonomia paradigmàtica. Des d'aquesta perspectiva, hom considera que el coneixement d'una llengua viva és més complet si permet mostrar, no solament les relacions estructurals del sistema, sinó també el seu funcionament com a mitjà social de comunicació.

Tal com fa notar J. Argenter, el naixement de la sociolingüística s'ha de vincular a interessos més sociològics que lingüístics, mentre que en la seua compleció disciplinària han adquirit més protagonisme aquests que aquells. Aquesta mena de "calaix de sastre", que aplega els treballs que estudien els fenòmens lingüístics en relació amb factors de tipus social, això és, el llenguatge en el seu context sociocultural, ha estat objecte de diversos intents de compartimentació.³ Tots aquests assajos de conceptualització presenten com a denominador comú la distinció de dos grans blocs: l'un, el més fressat, té com a objectiu la descripció dels aspectes lingüístics de les societats, mentre que l'altre s'interessa pels fenòmens lingüístics en relació amb certes variables socials. L'objecte d'estudi preminent del primer seria la societat i del segon, la llengua.

Atenent a aquesta segmentació primària de la realitat sociolingüística, probablement les dicotomies que han fet més fortuna són les elaborades per Labov i per Fishman. Labov distingeix entre una *sociolingüística àmplia* i una *sociolingüística estricta*. La primera se centraria en les qüestions relacionades amb l'ús, les funcions i la situació comunicativa, i inclouria, encara que marginalment, la sociologia del llenguatge com a interacció dels factors socials amb les llengües i/o dialectes. La segona s'ocuparia de l'estructura i evolució del llenguatge inserit en el context social d'una comunitat de parla. Fishman proposa una separació entre la *macrosociolingüística* i la *microsociolingüística*, branques amb un abast conceptual similar –però de cap manera equivalent– a la consideració àmplia o estricta, respectivament, de la sociolingüística apuntada per Labov (Gimeno i Montoya 1989: 24). A poc a poc, no sense aspectes sotmesos a controvèrsia, sembla que s'ha anat conformant un cert consens entre els estudiosos, que mostra la sociolingüística com una disciplina amb tres grans direccions: a) sociologia del llenguatge; b) etnografia de la comunicació; i c) sociolingüística estricta. Mentre que la primera línia monopolitzaria la perspectiva fishmaniana *macro*, les dues restants es repartirien l'enfocament *micro*.⁴

Convé no perdre de vista que la rigidesa amb què determinats autors han interpretat la taxonomia acabada d'esmentar, és a la base d'algunes polèmiques, sia a propòsit de la catalogació de recerques o segons preteses prioritats domèstiques a l'hora d'acotar l'abast disciplinari de conjunt. En l'àmbit de la sociolingüística catalana, aquesta segona qüestió

---

les paraules que P. Trudgill dedica en el prefaci de l'obra de W. Labov (1994) *Principles of Linguistic Change. Vol. I. Internal Factors*:

William Labov no sólo ha tenido una enorme influencia sobre el desarrollo de la lingüística secular; realmente él la fundó. Sin él, no habría habido ninguna tradición de investigación lingüística empírica en la comunicad de habla, lo cual, aun cuando muchos lingüistas se empeñen en referirse a ello como "sociolingüística", ha sido uno de los más importantes de entre todos los desarrollos de la lingüística teórica y descriptiva del siglo XX. Habiendo sido el creador de este modo de hacer lingüística, además, Labov ha permanecido durante treinta años en su propia vanguardia y ha seguido siendo no sólo su más antiguo y más influyente practicante, sino también el mejor.

Trudgill (1994 [1996]: 15)

³ López Morales (1989:19-25) ressenya els quatre primers intents -no reeixits- de delimitació de la sociolingüística: 1) BRIGHT, W. (ed.) *Sociolinguistics. Proceedings of the UCLA Sociolinguistics Conference*. The Hague: Mouton, 1966; 2) FISHMAN, J. "Basic issues in the sociology of language". *Language* 43, p. 586-604, 1968; 3) MATHIOT, M. "Estado actual de la sociolingüística norteamericana". *Boletín de Sociolingüística* 1, p. 3-6, 1969; i 4) RONA, J.P. "A structural view of sociolinguistics". A: GARVIN, P.; LASTRA, Y. (eds) *Antología de estudios de Etnolingüística y Sociolingüística*. México: UNAM, p. 203-216, 1974.

⁴ Una de les principals discrepàncies a l'hora d'acceptar la taxonomia proposada és la consideració microsociolingüística de la sociolingüística estricta. El fet que aquest model es fonamenta en l'establiment de correlacions entre variables lingüístiques i variables considerades macrosocials, com la classe social, l'ètnia, etc., és considerat per alguns autors com un factor decisiu que reubicaria aquesta disciplina en l'àmbit de la macrosociolingüística.

darrerament ha propiciat un focus de discussió sobre el qual m'agradaria aturar-me. Manta vegades s'ha dit que la nostra tradició ha estat -i és- essencialment sociològica. Aquest decantament és ben comprensible atès que en una situació de contacte de llengües en què es debat el futur de la pròpia, el gruix d'investigadors ha centrat els seus esforços intel·lectuals en l'objectiu finalista de garantir un ecosistema comunicatiu còmode per a la llengua catalana. No obstant això, la microsociolingüística també ha tingut l'oportunitat de traure el cap, aportant una nòmina de treballs, tot i que minsa en termes comparatius, gens negligible. A. Mas i B. Montoya, en un article (en premsa) sobre l'estat de la qüestió de la sociolingüística de la variació en l'àmbit catalanòfon, es lamenten -en opinió meua amb tota la raó del món- dels retrets que s'han fet al variacionisme des de l'autoanomenada "soberania sociolingüística" o "sociolingüística del conflicte" (Ruiz, Sanz i Solé 2001: 252, 257-258). L'argumentari destinat a minimitzar la contribució variacionista se centra, d'una banda, en la negació de la implicació social dels fenòmens lingüístics que estudia, i, de l'altra, en la nul·la "utilitat emancipatòria" que té aquest model científic, essencialment erudit. Contràriament al que s'acaba de dir, Mas i Montoya concluen: "No dubtem que els tres tipus de tendències que hem observat en els canvis lingüístics que es succeeixen arreu dels Països Catalans (sintèticament: genuïns del català, cap al castellà o "atrofiats"), a banda de ser un exponent del mapa de la lleialtat lingüística dels seus parlants, seran d'utilitat als centres de planificació, tant del corpus com de l'estatus, per a orientar les seues polítiques de normalització de la llengua catalana". A parer meu, som davant d'una interpretació restrictiva dels interessos polièdrics de la sociolingüística. Uns interessos que s'entrellacen constantment, amb fronteres disciplinàries totalment permeables, que malden per consolidar, mitjançant sòlides reflexions epistemològiques i un degoteig constant de recerques, el tan anhelat estatus paradigmàtic.

3. L'estudi de la variació lingüística

"[...] la lingüística ha maldat per establir unitats abstractes i modèliques, en dialèctica inestable amb els fets crus de variació, que la dialectologia o la sociolingüística feien palesos. Però és en el camp de la pragmàtica i l'anàlisi del discurs on la variació, indefugiblement, ocupa el prosceni. En efecte, l'entrada en escena de la pragmàtica i de l'anàlisi del discurs i de la conversa ha plantejat una nova problemàtica, derivada principalment de la preemtorietat d'incorporar als models proposats uns factors de context i d'ús que hi són absolutament essencials: un nombre elevat de variables que cal manejar per donar compte d'una dimensió particularment complexa, afegida a les dificultats ja abordades" Salvador (1997: 204)

3. 1 Un plantejament multidimensional

L'objectiu nuclear que es desprèn del títol de l'article és donar compte de les manifestacions que han pres a casa nostra els estudis sobre la variació lingüística. Segons l'esquema consensuat que s'ha presentat, la línia sociolingüística que els acollirà serà la *sociolingüística estricta* o, tal com sembla que s'ha consolidat en la nostra tradició onomàstica, la *sociolingüística de la variació*.⁵ Es tracta, doncs, d'avaluar les "desviacions" més significatives que s'han donat en relació amb el model de referència esmentat, sia per la pressió dels estudis tradicionals o per la influència de nous enfocaments.

La comesa que m'ocupa troba en el plantejament de F. Moreno (1990) una proposta metodològica immillorable. Aquest autor defineix el fet lingüístic com un ens de natura multidimensional i insereix el seu estudi en la *lingüística de la parla/actuació*. L'esmentada multidimensionalitat tindrà quatre vèrtexs que seran ocupats per la *geolingüística*, la *lingüística històrica*, la *pragmàtica* i la *sociolingüística* -amb la possibilitat de posicions intermèdies. La seua proposta reconeix la variació conjunta de factors de distinta natura, però admet la possibilitat d'estudiar per separat cadascun dels factors i minimitzar-ne la resta.

⁵ Sobretot arran de la publicació l'any 1995, amb el mateix títol, de l'aplec de treballs que conformen el volum coordinat per M.T. Turell (Turell 1995).

En els subapartats que segueixen assajaré una primera aproximació al calidoscopi variacionista que defineixen els treballs sobre fenòmens variables de la llengua catalana. Vaja per endavant que no es tracta d'una replega de recerques i una compartimentació subsegüent. El meu propòsit és fer una avaluació teoricometodològica qualitativa (i per a l'avinentsa que ens ocupa, primària) a propòsit de les recerques dels autors que participen en aquest monogràfic de *Noves SL*. No debades, la seua tria respon a la hipòtesi multidisciplinària apuntada.

3.2 El vèrtex sociolingüístic

En l'àmbit de la sociolingüística estricta s'han elaborat diversos models destinats a explicar la variació sistemàtica. Els més destacats són el *dinàmic* (Ch. J. Bailey, D. Bickerton i D. De Camp) i el *quantitatiu* (W. Labov). Tanmateix, el decantament majoritari dels nostres investigadors pel segon -també anomenat dialectologia urbana, dialectologia social, sociolingüística ("estricta", "en sentit restringit", "pròpiament dita"), estudi quantitatiu de la parla, model de regles variables, (socio)lingüística correlacional, variacionisme i sociolingüística de la variació- motivarà que li dediquem la nostra atenció en exclusiva. Més encara si el considerem (metodològicament) com el referent a partir del qual en destacarem les (anunciades en el títol de l'article) transferències i transaccions.

La proposta sociolingüística de W. Labov s'ha de considerar com l'elaboració més reeixida sorgida a partir de l'article de Weinreich, Labov i Herzog (1968) "Empirical Foundations for a Theory of Language Change". El treball en qüestió constituirà un veritable salt qualitatiu en la consideració social del llenguatge.

Aquest lingüista nord-americà beu, en els seus inicis, del model estructural a través del mestratge d'U. Weinreich. Tanmateix, a les darreries dels anys seixanta s'incorpora a la gramàtica generativa, de la qual proposa una extensió que incorpore un component social. Com ja s'ha dit, l'objectiu de Labov serà essencialment lingüístic: es tracta d'estudiar el llenguatge tal com l'utilitzen els parlants en la comunicació quotidiana, això és, l'estudi de la seua estructura i evolució en el context social format per la comunitat de parla. Des d'aquesta perspectiva realista, l'objecte d'estudi serà observat en tota la seua diversitat.

La consideració de la llengua com un sistema ordenadament heterogeni i dinàmic es visualitza mitjançant la correlació de variables lingüístiques, socials i estilístiques. I els instruments metodològics que desenvolupa per empiritzar el model són l'entrevista sociolingüística i la quantificació estadística, primer en termes freqüencials i més tard, amb les aportacions de l'escola canadenc (Sankoff, Cedergren i col·laboradors), probabilístics. Aquest darrer desenvolupament no és gens trivial ja que es fonamenta en la idea, epistemològicament essencial, segons la qual les dades d'actuació no són res més que un reflex estadístic de la competència, que ara serà quantificada mitjançant l'aplicació d'un model logístic multiplicatiu que permetrà convertir les freqüències observades en l'actuació en probabilitats teòriques. Aquesta operació ha significat, en definitiva, passar d'ocupar-se amb molta rigorositat de les dades d'actuació a l'elaboració de models teòrics que donen compte de la competència sociolingüística dels parlants.⁶

La sociolingüística de la variació penetra a l'àmbit catalanòfon (i a l'Estat espanyol) de la mà de l'investigador alacantí F. Gimeno. El mestratge que exerceix des de la Universitat d'Alacant dona el seu primer fruit amb la lectura de la tesi doctoral de Montoya (1985), un treball que aborda l'estudi del canvi lingüístic tant des del vessant sincrònic com diacrònic (sociolingüística històrica). Paral·lelament, M. T. Turell, primer des de la Universitat de Barcelona i després des de la Universitat Rovira i Virgili, comença a articular un grup de col·laboradors que centraran el seu treball essencialment en la perspectiva sincrònica dels canvis en curs. La publicació el 1995 del llibre *La sociolingüística de la variació* donarà a conèixer una part de les recerques portades a terme.

Malgrat la vigència a casa nostra de la sociolingüística històrica, quantitativament migrada però d'un interès qualitatiu extraordinari, la recepció del model labovià ha reproduït el biaix clarament

⁶ Per a una exposició més detallada del marc teoricometodològic de la sociolingüística de la variació, vegeu Turell (1995, 1997) i Pradilla (1998).

sincronicista que el mateix investigador va promocionar. La ponència llegida el 1972 al XI Congrés Internacional de Lingüistes celebrat a Bolonya, "On the use of the present to explain the past" (Labov 1974), o el treball presentat a Montreal en el col·loqui *New Ways in Analysing Variation in English* titulat "What can be learned about change in progress from synchronic descriptions?" constitueixen un parell de bones mostres doctrinàries. Entorn, doncs, d'aquest enfocament i amb especificitats metodològiques diverses (vegeu Pradilla 2002 per a les variables fòniques i Mas i Montoya –en premsa– per a una visió de conjunt de tots els nivells d'anàlisi), l'"ortodòxia" variacionista acumula un grapat de recerques força reeixit. A propòsit de la participació en aquest monogràfic, convé destacar que les aportacions de J. Carrera des de la lectura de la tesi doctoral el 1999 (Carrera 2002), també se situarien en aquesta línia.

Comentari a part mereix la línia encetada per B. Montoya, complementària del seu treball sobre la interrupció de la transmissió intergeneracional a Alacant (Montoya 1996) on, des de la perspectiva variacionista, descriu el fenomen conegut com a *atròfia lingüística* o *encongiment lingüístic*, això és l'estudi del desgast o la desintegració estructural de la llengua recessiva (català), o en procés d'extinció, en un procés de convergència amb la llengua expansiva (castellà) (Montoya 2000).

Finalment, voldria constatar la influència mútua creixent que estan experimentant les metodologies de la sociolingüística de la variació i de la fonètica experimental. En el 15th International Congress of Phonetic Sciences, celebrat a Barcelona l'agost de 2003, hom va poder constatar la presència destacada d'un bon nombre de treballs que s'aixoplugaven sota l'etiqueta *Sociofonètica*. Des que Labov (1966, 1972) va establir correlacions entre la qualitat vocàlica i el perfil social dels informants mitjançant l'ús de tècniques instrumentals, els seus seguidors han proporcionat un degoteig de treballs que amb el temps ha anat fent gruix. I paral·lelament, els resultats obtinguts han obligat els fonetistes a replantejar-se algunes qüestions teorico-metodològiques d'índole socioestilística absolutament desateses. En l'àmbit de la llengua catalana, qui signa aquestes ratlles, des del tractament quantitatiu de la variable estudiada en la tesi doctoral –el desafricament prepalatal intervocàlic– (Pradilla 1993), ha insistit en la conveniència d'assolir una comunió metodològica amb la metodologia experimental (Pradilla 1997, 2001a, 2001b i 2002). D'altra banda, ara des d'una prioritació de l'anàlisi acústica, els treballs recents de Planas i Pradilla (en premsa) i de Carrera, Planas i Pradilla (en premsa) corroboren també la influència dels postulats variacionistes.

3.3 El vèrtex pragmàtic

Tal com acabem de veure, les variables estudiades des de la sociolingüística de la variació no són discretes, es defineixen en termes de correlació estadística. Tanmateix, la variació també pot ser de natura discreta: la tria de llengua és un dels exemples més adduïts, però també cal prendre en consideració els diferents fenòmens amb què es mostra la interferència, l'alternança de codis o l'aparició d'interllengües (pigdinització i criollització). La pragmàtica, entesa com l'adequació de l'ús lingüístic al context sociocultural, s'ocuparia d'aquestes qüestions.

Al bell mig d'una mena de nebulosa terminològica, emergeix, com a alternativa al variacionisme i amb una diàfana vinculació a la pragmàtica, l'etnografia de la comunicació (D. H. Hymes i J. J. Gumperz). D'orientació antropològica, concep l'estudi de la variació lingüística en una comunitat humana "com l'anàlisi de la manera com els seus membres gestionen el fenomen de l'heteroglòssia en llurs vides quotidianes, tot partint d'una concepció activa i dialògica de la comunicació humana" (Argente 1998: 16).

Mitjançant una arquitectura d'unitats d'anàlisi que aniria davallant en una dimensió de concreció –acte comunicatiu, esdeveniment de parla i acte de parla–, l'objectiu de l'etnògraf seria correlacionar l'ús lingüístic amb el context sociocultural d'una comunitat de parla. Aquesta comesa requerirà, doncs, la identificació dels actes de parla vigents, les maneres de parlar que s'hi associen i els contextos sociocomunicatius que els propicien.

Feta aquesta caracterització primària, ens entretindrem a destacar els punts de conflicte amb la sociolingüística de la variació: *a)* mentre que aquesta s'interessa primordialment per la parla espontània ("vernacle"), aquella prioritza l'extrem formal del contínuum estilístic; *b)* mentre que la proposta laboviana de compartimentació del contínuum estilístic estableix una segmentació

apriorística segons el grau d'atenció del parlant envers el discurs, els etnògrafs cerquen varietats lingüístiques naturals en contextos determinats, això és, formes de parlar sovint ritualitzades, aforístiques i marcades; i c) l'aprehensió de la matèria objecte d'estudi d'aquesta es fa mitjançant la prioritització de tècniques qualitatives, com l'observació participant, mentre que el variacionisme utilitza artificis estadístics i no tan naturals, com l'entrevista sociolingüística.

A parer meu, són diversos els aspectes on l'etnografia del parlar pot aportar millores interessants a la metodologia variacionista. L'assoliment d'un major equilibri entre l'anàlisi qualitativa i la quantitativa, n'és un de fonamental. En aquest sentit, voldria fer notar, tanmateix, que si bé és obvi que la metodologia laboviana posa un èmfasi especial en la quantificació, no és menys cert que des dels seus inicis el mateix Labov ja emprà mètodes d'observació diversos. L'altra gran qüestió on l'etnografia hi té molt a dir és en la subcategorització de la variació funcional. Atès que la variació estilística ocupa un lloc de privilegi en la reflexió pragmàtica, el variacionisme hauria d'aprofitar-ne l'experiència acumulada en múltiples recerques. Malgrat que la segmentació del continuum estilístic continua generant força discussions, si algun enfocament s'hi ha aproximat de manera raonablement solvent aquest és el pragmàtic. A casa nostra, el conjunt de treballs aplegats el 1998 al llibre *Oralment. Estudis de variació funcional*, coordinat per L. Payrató, ha de ser considerat com el text referencial més complet.

No deu ser casual, doncs, que una de les persones que hi va participar, S. Romero, orientés la seua tesi doctoral (Romero, 2001) pels viaranyes esmentats. Aquest treball, de base pragmàtica, ens mostra com la utilització dels mètodes quantitius de la metodologia sociolingüística pot assolir un paper reeixit en l'anàlisi d'una situació comunicativa prou fixada com les sessions plenàries municipals. Aquesta manifestació lingüística de l'Administració local ha estat caracteritzada a partir de la taula de components de l'esdeveniment de parla de Hymes (1962/1968: 110.124) i dels paràmetres situacionals de variació de Biber (1994: 40-41). El treball que l'autora ha aportat en aquest monogràfic n'és una mostra.

3.4 El vèrtex històric

L'arraconament a què s'ha vist sotmesa la perspectiva històrica per part dels diferents paradigmes de la lingüística moderna s'ha vist atenuat amb la proposta d'estudi de la sociolingüística històrica. Des que Labov va correlacionar la variació i el canvi lingüístic en el sentit que aquest darrer sempre pressuposa variació prèvia però no a l'inrevés, l'interès per la descripció i explicació dels canvis lingüístics en curs ha tornat a fer-se un lloc entre els investigadors.

Tal com s'ha dit a 3.2, el biaix sincronicista fundacional que va prendre el variacionisme ha estat fonamental a l'hora de relegar la sociolingüística històrica a un àmbit de subsidiarietat. Ara mateix, a casa nostra només B. Montoya i A. Mas s'hi dediquen amb una perseverança admirable, però la proposta metodològica que patrocinen, centrada en l'estudi de la llengua dels textos escrits d'èpoques pretèrites mitjançant els paràmetres de covariació lingüística i social ja coneguts, continua tenint un ressò més aviat escàs. No obstant això, tal com reivindica A. Mas en l'excel·lent síntesi que ens ha ofert en aquest mateix número de *Noves SL*, "la sociolingüística històrica, amb tots els seus inconvenients [...] ens possibilita entendre millor la llengua actual per mitjà de l'estudi diacrònic de la llengua del passat i, també, ens permet reconstruir els estrats de la llengua anterior amb les aportacions de l'anàlisi de la llengua oral".⁷

L'estudi sincrònic del canvi lingüístic, contràriament, ha ocupat un lloc preminent en els estudis variacionistes. El concepte de "temps aparent" ha fet fortuna ja que ha suposat una novetat epistemològica notable en un àmbit d'estudi monopolitzat tradicionalment per la perspectiva diacrònica. Consisteix a atorgar la màxima prioritat a una de les variables socials amb què pren sistematicitat la variació: es tracta d'estudiar el patró de canvi que defineix el comportament lingüístic dels diferents grups d'edat d'una comunitat de parla.

---

⁷ Remeto el lector interessat a conèixer les especificitats que ha pres la sociolingüística històrica en la nostra tradició a l'article d'A. Mas "La sociolingüística històrica (una alternativa a l'anàlisi del canvi lingüístic)", publicat en aquest mateix número de *Noves SL*.

Una prova de l'èxit d'aquest plantejament és la presència de la variable *edat* en la majoria de les recerques fetes sobre fenòmens variables de la llengua catalana. Més encara, en algunes (Carrera 2002) ha esdevingut l'eix interpretatiu més rellevant. També es pot constatar que aquest factor s'ha anat incorporant amb més força en l'àmbit de la dialectologia. Sens dubte, el treball de més envergadura ha estat el de L. Pons (1992) sobre la iodització i l'apitxament a Barberà del Vallès (Pradilla 2002).

A propòsit de la panoràmica descrita, probablement ha arribat l'hora d'abordar estudis de canvi lingüístic en "temps real", això és, mitjançant el contrast de dades metodològicament comparables en estadis temporals diferents. Caldria, doncs, tornar a estudiar les comunitats de parla explorades la dècada dels vuitanta i sobretot els primers anys de la dècada dels noranta. Aquests nous treballs són de vital importància pel que fa a la validació de les prediccions fetes a les recerques precedents i, en definitiva, per a la consagració paradigmàtica del corpus teoricometodològic de la sociolingüística de la variació. En aquest sentit, el grup coordinat per M. T. Turell en la publicació de 1995 està ultimant el disseny metodològic d'un nou projecte de recerca amb aquest enfocament, ara mateix deficitari.

3.5 El vèrtex geolingüístic

Quan analitzem el posicionament dels lingüistes respecte a la relació dialectologia-sociolingüística de la variació, ens trobem amb un ventall d'opinions que van des d'una identificació total a una separació taxativa. Al bell mig, hi ha tota una sèrie de propostes amb un denominador comú: el reforçament dels lligams entre ambdues perspectives amb una voluntat conciliadora. La proposta de F. Moreno, canemàs de l'apartat 3 d'aquest article, reconeix, com s'ha dit, la variació conjunta de factors diversos, però admet la possibilitat d'estudiar per separat cada factor en detriment de la resta. En aquest sentit, adverteix que les crítiques indiscriminades que s'han fet sobre la dialectologia només tenen un cert sentit en el cas de les monografies locals. En el cas de la geolingüística, l'envergadura metodològica fa que l'interès diatòpic justifique el sacrifici parcial dels altres vessants. Allò, però, que ningú no ha posat en qüestió és que la dialectologia i la geolingüística centren el seu objecte d'estudi en la parla, en l'actuació, i assumeixen, per tant, una consideració heterogènia de la llengua. La sociolingüística de la variació se n'ha de considerar, doncs, hereva.

El veritable punt de conflicte, el trobem en la consideració dels factors socials i estilístics. Una repassada a la vastíssima bibliografia que ha generat la investigació dialectològica ens mena a destacar-ne l'interès nuclear per l'aspecte geogràfic. I tanmateix, tenim mostres interessantíssimes d'enfocaments socials que adquireixen la categoria de veritables precedents de la sociolingüística: Gauchat, l'A. I. S de Jud i Jaberg, Rohlf, l'A.L.E.I.C de Bottiglioni, etc. La mateixa aparició de les etiquetes *dialectologia social*, *dialectologia urbana*, *sociodialectologia*, *nova dialectologia*, etc. pot entendre's com una mena de pont entre ambdues. A conseqüència d'aquesta floració terminològica i de la manca de precisió a l'hora de definir l'abast conceptual de les diferents denominacions, sovint s'observen catalogacions divergents d'un mateix treball.⁸

Tot i que el variacionisme incorpora algun dels pilars teòrics de la dialectologia i hi comparteix determinats interessos fonamentals, aquella constitueix, en la meua opinió, una disciplina que respon a principis globals i orientacions metodològiques diferents. Silva-Corvalán (1989:15) destaca alguna d'aquestes diferències: l'obtenció de dades lingüístiques mitjançant l'enregistrament de converses espontànies; la utilització de mètodes quantatius d'anàlisi; el reconeixement que l'homogeneïtat lingüística de, fins i tot, el llogarret més petit és un mite; la consideració de les actituds subjectives cap a les diverses variants dialectals; les tècniques per a l'obtenció i identificació de diferents estils de llengua i l'assumpció que tot individu és capaç de comunicar-se en més d'un estil, dels quals l'espontani és el més difícil d'obtenir per part de l'investigador.

---

⁸ Gimeno i Montoya (1989: 47-48) manifesten el seu desacord envers la catalogació de Veny (1986), ja que considera dialectòlegs socials, tant els autors de treballs veritablement sociolingüístics com aquells que s'interessen per aspectes sociològics de la llengua. Lògicament, la pretesa subsidiarietat de la sociolingüística envers la dialectologia també és motiu de queixa per part d'aquests autors.

En l'àmbit territorial de la llengua catalana a l'Estat espanyol, l'adveniment de la democràcia ha suposat una nova ordenació de les estructures de poder que ha permès l'accés de la llengua pròpia a àrees comunicatives definides per la formalitat. L'ensenyament i els mitjans de comunicació són els àmbits més emblemàtics des d'on s'ha difòs, amb més o menys intensitat segons el territori, aquest model estàndard. L'emergència d'aquesta nova varietat referencial ha encetat una dialèctica de canvi en relació amb les varietats col·loquials de base geolectal. A propòsit d'aquesta constatació, des de la Universitat d'Alacant, J. Ponsoda ha comandat un projecte destinat a avaluar l'impacte del model escolar en las varietats geogràfiques tradicionals. En aquest marc, J. M. Baldaquí i C. Segura han dedicat les seues tesis doctorals a la temàtica esmentada. En representació del grup, aquest darrer ens ha ofert un tast de la seua tesi doctoral (Segura 2001), on es constata una hibridació metodològica molt satisfactòria sobre una base sòlidament geolectal. La consideració de les variables *edat* i *contacte amb la varietat normativa* han permès a Segura avaluar les direccions que estan prenent els fenòmens variables al Baix Vinalopó.

4. Corol·lari

La sociolingüística de la variació, en el marc d'una sociolingüística en sentit ample, ha anat avançant en el difícil viatge que ha de menar a la consolidació del seu estatus paradigmàtic. Les reticències teòriques que li ha plantejat la lingüística moderna (estructuralista i generativista) així com els plantejaments metodològics immobilistes de la lingüística tradicional en els vessants dialectològic i historicista no li han aplanat el camí. Malgrat tot, passat un període de manifesta hostilitat dialèctica, el debat interdisciplinari ha tingut conseqüències força favorables per a tots els implicats.

En l'àmbit de la llengua catalana, a recer de l'omnipresent sociologia del llenguatge, el variacionisme també ha participat de manera activa en l'establiment d'un consens que possibilita l'estudi d'aquesta realitat polinivellada que és el llenguatge en funció dels interessos prioritaris dels investigadors de torn.

El plantejament multidimensional que he presentat ha evidenciat com les transaccions teoricometodològiques interdisciplinàries, des de l'autocrítica i el coneixement mutu, contribueixen a la millora de les investigacions. També les transferències, tant si ens arriben com si les exportem, poden arribar a tenir efectes benèfics per a la ciència del llenguatge. En definitiva, a parer meu, el dogmatisme que emana de l'ortodòxia doctrinària té uns efectes paralitzadors que cal combatre. En un àmbit de fronteres tan difuses com el de la sociolingüística, hem de propiciar mecanismes d'entesa que ens facen avançar en la recerca d'una teoria explicativa general del llenguatge en la qual tots els qui hi treballem trobem un encaix còmode.

5. Bibliografia de referència

ARGENTE, J. "Els fenòmens de la diversitat i la variació lingüístiques, i llur pertinència en l'estudi del llenguatge". A: LLORET, M.R. *et alii* (ed.) *Anàlisi de la variació lingüística*. Barcelona: PPU, p. 15-44, 1997.

ARGENTE, J. "La variació lingüística: el fet i la seva significació". *Caplletra* 25, p. 11-20, 1998.

BIBER, D. "An Analytical Framework for Register Studies". A: BIBER, D.; FINEGAN, E. (ed.) *Sociolinguistic Perspectives on Registers*. Nova York: Oxford University Press, p. 31-36, 1994.

CARRERA, J. *L'alternança A/E al Segrià*. Tesis doctoral, Universitat de Barcelona, 1999. Publicada amb el títol *Escola catalana i variació fonètica. Una evolució del vocalisme àton a Alguaire i a Lleida*. Lleida: Pagès, 2002.

CARRERA, J.; FERNÁNDEZ, A. M.; PRADILLA, M. À. "De fonètica contrastiva: els africats alveolopalatals del lleidatà i del barceloní". 13è Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes-AILLC, Girona [en premsa].

FERNÁNDEZ, A. M.; PRADILLA, M. À. "Características de las africadas alveolopalatales del catalán oriental central". V Congreso de Lingüística General, Lleó [en premsa].

GIMENO, F; MONTOYA, B. *Sociolingüística*. València: Servei de Publicacions de la Universitat de València, 1989.

HYMES, D. "The Ethnography of Speaking", 1962. A: FISHMAN, J. (ed.) *Readings in the Sociology of Language*. The Hague: Mouton, p. 99-137, 1968.

LABOV, W. *The social stratification of English in New York City*. Washington D. C.: Center for Applied Linguistics, 1966. Reelaboració parcial d'alguns capítols a: *Sociolinguistic Patterns*, capítols 2, 3, 4 i 6, p. 43-122 i 143-159, 1972

LABOV, W. *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972.

LAVANDERA, B. *Variación y significado*. Buenos Aires: Hachette, 1984.

LÓPEZ MORALES, H. *Sociolingüística*. Madrid: Gredos, 1989.

MARTINET, A. (1953 [1996]) "Prefaci". A: WEINREICH, U. *Languages in contact*. The Hague: Mouton, 1953. Traducció al català *Llengües en contacte*. Alzira: Bromera, p. 17-21, 1996.

MAS, A.; MONTOYA, B. "La sociolingüística de la variació als Països Catalans: estat de la qüestió". *Caplletra*, en premsa.

MONTOYA, B. *De sociolingüística històrica: canvi lingüístic en curs i desplaçament de llengües a l'extrem meridional de la llengua catalana*. Tesi doctoral, Universitat d'Alacant, 1985. Síntesi publicada a: GIMENO, F. i B. MONTOYA (1989: 67-95).

MONTOYA, B. *Alacant: la llengua interrompuda*. Paiporta: Denes, 1996.

MONTOYA, B. *Els alacantins catalanoparlants: una generació perduda*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000.

MORENO, F. *Metodología sociolingüística*. Madrid: Gredos, 1990.

PAYRATÓ, L. (ed.) *Oralment. Estudis de variació funcional*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.

PONS, L. (1992). *Iodització i apitxament al Vallès. Interpretació sociolingüística i psicolingüística dels canvis fonètics*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

PRADILLA, M. À. (1993). *Variació i canvi lingüístic en curs al català de transició nord-occidental/valencià*, Tesis Doctoral, Universitat Rovira i Virgili (Tarragona).

PRADILLA, M. À. "El desafricament prepalatal en el català de transició nord-occidental/ valencià", dins TURELL, M.T. (ed.) (1995: 53-116).

PRADILLA, M. À. "Sociolingüística quantitativa i anàlisi qualitativa de variables foneticofonològiques: a propòsit del desafricament prepalatal". *Estudios de Fonética Experimental VIII*, p. 207-251, 1997.

PRADILLA, M. À. "La sociolingüística de la variació". A: PRADILLA, M.À. (ed.) *Ecosistema comunicatiu. Llengua i variació*. Benicarló: Edicions Alambor, p.15-44, 1998.

PRADILLA, M. À. "La sociolingüística de la variació: aproximació metodològica (I)". *Noves SL*. Hivern-primavera de 2001a. <http://cultura.gencat.net/llengcat/noves/hm01hivern-primavera/metodologia/pradilla1_7.htm> <http://www.gencat.cat/llengua/noves>

PRADILLA, M. À. "La sociolingüística de la variació. Aproximació metodològica (i II)", *Noves SL*. Tardor de 2001b. <http://www.gencat.cat/llengua/noves>

< http://cultura.gencat.net/llengcat/noves/hm01estiu/metodologia/a_pradilla1_9.htm >

PRADILLA, M. À. "La variació fònica en la llengua catalana: inventari i avaluació metodològica". *Noves SL*. Tardor de 2002. <http://www.gencat.cat/llengua/noves>
<http://cultura.gencat.net/llengcat/noves/hm02tardor/metodologia/a_pradilla1_8.htm >

ROMERO, S. *Canvi lingüístic en morfologia nominal a la Conca de Tremp*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2001.

RUIZ, F.; SANZ, R.; SOLÉ, J. *Diccionari de sociolingüística*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2001.

SALVADOR, V. "Dialectologia, pragmàtica i anàlisi del discurs". A: LLORET, M. R. *et alii* (ed.) *Anàlisi de la variació lingüística*. Barcelona: PPU, p. 203-228, 1997.

SERRANO, S. *Comunicació, societat i llenguatge*. Barcelona: Empúries, 1993.

SHUY, R.W.; FASOLD, R.W. (ed.) *Sociolinguistic in crosscultural analysis*. Washington: Georgetown University Press, p. 1-14, 1972.

SEGURA, C. *Variació dialectal i estandardització al Baix Vinalopó*. Tesi doctoral, Universitat d'Alcant, 2001.

SILVA-CORVALÁN, C. *Sociolingüística. Teoría y análisis*. Madrid: Alhambra, 1989.

TRUDGILL, P. "Editor's Preface". A: LABOV, W. *Principles of Linguistic Change. Vol. I. Internal Factors*. Oxford: Blackwell, 1994. Traducció al castellà *Principios del cambio lingüístico: Factores internos*. Madrid: Gredos, 1996.

TURELL, M. T. (ed.) *La sociolingüística de la variació*. Barcelona: PPU, 1995.

TURELL, M. T. "Variació i variacionisme". A: LLORET, M.R. *et alii* (ed.) *Anàlisi de la variació lingüística*. Barcelona: PPU, p. 45-64, 1997.

VENY, J. *Introducció a la dialectologia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia catalana, 1986.

WEINREICH, U.; LABOV; HERZOG, M. I. "Empirical Foundations for a Theory of Language Change". A: LEHMANN, W. P.; MALKIEL, J. (ed.) *Directions for Historical Linguistics: A Symposium*. Austin & London: University of Texas Press, p. 96-195, 1968.

Miquel Àngel Pradilla
[Universitat Rovira i Virgili](http://www.urv.es)
mapc@astor.urv.es